

Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Çatışma Dönüşümü

Cilja Harders

1. Giriş
2. Temel Kavramlar
 - 2.1 -Çatışma, Şiddet, Savaş ve Barış – Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş bir Bakış
 - 2.2 Toplumsal Cinsiyet İlişkileri
3. Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Şiddet
 - 3.1 Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Şiddet Algıları
 - 3.2 Erkeklikler ve Şiddet
 - 3.3 Kadınlıklar ve Şiddet
4. -Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Çatışma Dönüşümü: Teori ve Pratiği İlişkilendirmek
 - 4.1 Öz düşünömsellik
 - 4.2 Envanter Çıkarmak: İzleme, Erken Uyarı ve Önleme
 - 4.3 Şiddetin Sürekliliğinin Tamamını Ele Almak
 4. 4 Erkeklerle Koalisyon Kurmak
 - 4.5 Savaş-Sonrası Geriye Düşme ile Uğraşmak
5. İkilemler ve Perspektifler
6. Kaynaklar

1. Giriş

Savaş ve barışın cinsiyetçi boyutlarını anlamak neden önemlidir? Sebebi basit ve bir o kadar da derin: Kadınları sürece dahil etmeden ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini göz önünde bulundurmada formel bir barış yapmak mümkün olsa da şiddetli çatışmayı toplumsal cinsiyetlendirilmiş mercekler kullanmadan *dönüştürmek* mümkün değildir. Bu yüzden, toplumsal cinsiyeti, analize temel bir kategori olarak dahil etmenin ampirik, teorik ve normatif sebepleri olduğunu savunacağım¹.

İlk olarak, ampirik düzeyden bakıldığında, toplumlar şiddetin farklı türlerine erişimi ve bunların kullanımını toplumsal cinsiyete dayalı bir şekilde düzenler. Örneğin, kadınlar orduya belli düzeylerde katılsalar da dünyadaki silahlı güçler hala erkek çoğunlukludur. Devlet başkanları, diplomatlar, dış ilişkiler ve savunma bakanları ve dünyanın en zengin kişileri ağırlıklı olarak hala erkekler. Kadınlar bu resme çoğunlukla bir istisna olarak veya şiddet mağdurları olarak giriyor. Bu rol dağılımını verili kabul etmek ve araştırmayı tek bir alanla sınırlamak, dünya nüfusunun yarısının deneyim ve eylemlerini görmezden gelmek olurdu.

İkinci olarak, daha kavramsal bir düzeyde, savaş ve barış belirli şekillerde hem erkekleri hem de kadınları içeriyorsa, bu özgül içerme ve dışarıda bırakma mekanizmalarını uygun şekilde ele alabilmek için -devlet, barış, savaş, güvenlik ve demokrasi konusunda teorik anlayışımızı genişletmek zorundayız. Bu ise iktidar ilişkilerinin, devletlerin cinsiyetçi pratiklerinin ve erkeklik ve kadınlıkların inşasının, hem maddi hem de sembolik veya söylemsel düzeylerini içerir. Bunları göz önünde bulundurmadığımız takdirde, şiddetli çatışmanın kökensel nedenleri ve bunların sosyal ve politik bağlamları -ne anlaşılabilir ne de dönüştürücü bir şekilde ele alınabilir.

Üçüncü olarak, normatif bir perspektiften bakıldığında, kadınların yerel ve uluslararası savaş ve barış kurumlarına -parlamentolar, hükümetler, dış ilişkiler ve savunma bakanlıkları, ordular, barış misyonları veya BM kurumları gibi- katılımının ve buralarda temsilinin sağlanmamasının ciddi bir demokratik eksiklik oluşturduğu görülür (Harder, 2005). Sonuç olarak, demokratik toplumsal cinsiyet politikaları ve kalıcı bir barış ve kalkınma oluşturmaya dönük politikaların içerdiği potansiyeller araştırılmadan bırakılmış olur. İlâveten, hiç-bir demokratik devlet, bir toplumda bazı gruplara karşı, -örneğin kadınlara ve çocuklara karşı ev içi şiddet, ya da kırılgan azınlıklara karşı kamusal şiddet ve diğer insan hakları ihlalleri gibi- yüksek düzeylerde bireysel veya kolektif şiddeti kabul edemez.

Bu ampirik, teorik ve normatif argümanlar, geniş bir literatürde, yine sırasıyla ampirik, kavramsal ve normatif yönelimli çalışmalar içerisinde daha detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. İlk grup çalışmalar, “Kadınlar nerede? Erkekler nerede? Neden böyle?” sorularını sorarak “kör noktalar” üzerinde yoğunlaşmaktadır. Araştırmacılar daha çok verili çalışma alanlarının, ki bu alanlar ister barış misyonları, ordu, STK çalışmaları, insani yardım müdahaleleri olsun ister çatışma ve kalkınma alanları olsun, “cinsiyetlendirilmesi” ile ilgilenmektedir (Enloe 1990; Rehn/Sirleaf 2002; Eifler/Seifert 2009). İkinci grup çalışmalar, “ulusal güvenlik”, “uluslararası politika” ve “savaş” tanımlarının örtük cinsiyetçi boyutlarını ön plana çıkararak, siyaset biliminin kavramsal ana akım konularını ele almaktadır. Bu çalışmalar, örneğin, ulus devlet, ordu ve vatandaşlığın cinsiyetçi kavramsallaştırmaları arasındaki ilişkilere ışık tutmuşlardır.

¹ Sarah Clasen, Ruth Streicher, Beatrix Austin ve Martina Fisher’e bu çalışmanın taslakları üzerine değerli yorumları ve tartışmalar için teşekkür ederim.

(Yuval-Davis 2003; Ruppert 1998). Üçüncü grup normatif çalışmalar ise teorik ve pratik olarak barış ile ilgilenen çalışmalardır. Bunlar sıklıkla geçmiş veya mevcut kadın ve barış hareketleriyle ilişkilenen ve daha barışçıl ve adil bir dünya vizyonu geliştirmeye dönük çalışmalardır. Bu çalışmaların birçoğu adaletsiz patriarkal toplumsal cinsiyet ilişkilerini, şiddetin kökensel nedeni olarak ele almaktadır (Reardon 1985; Holland 2006; Peterson/Runyan 1993).

Bu çalışma, akademik tartışmanın geldiği son durumu özetleyerek ve bu tartışmaları toplumsal cinsiyete duyarlı pratiklerin zorluklarıyla ilişkilendirerek toplumsal cinsiyet ilişkilerinin çatışma dönüşümüyle bağlantısını tartışıyor. Özel ve kamusal, kolektif ve bireysel, fiziksel ve yapısal ya da sembolik şiddeti birbirine bağlayan cinsiyetçi bir “şiddetin sürekliliği”nin, savaş ve barışın uç noktalarını imlediği varsayımına dayanıyor (Cockburn 2004). Bu yaklaşım, bir yandan devlet kurumları, toplumsal cinsiyet kimliği inşası ve şiddet gibi yapıların karşılıklı bağlantısına, diğer bir yandan da 2. bölümde tartıştığım gibi bireysel faillğe vurgu yapıyor. 2. bölümde ayrıca, kullanılan temel kavramları tartışıyorum ve özellikle iki soru dizisini ele alıyorum: Çatışma, şiddet, savaş ve barış birbirleriyle nasıl ilişkilidir ve ne şekilde cinsiyetçidirler; toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ilişkileri nasıl anlaşılabilir, nasıl şekilleniyor ve kalıcılıyor? 3. bölüm toplumsal cinsiyet ve şiddet ilişkisini, özellikle erkeklikler, kadınlıklar ve şiddet arasındaki ilişkiyi araştırıyor. Şu soruyu soruyor: Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve şiddet nasıl ilişkilendirilir? Belirli cinsiyetçi rol algıları ve kimlikler, verili bir toplumda çatışmaların ele alınmasını nasıl etkiler? Toplumsal cinsiyet ilişkileri çatışma içinde değişir mi ve çatışma toplumsal cinsiyet ilişkilerine göre değişir mi? Daha genel olarak bu yaklaşım, bir soru sorma yöntemi ortaya koyar: Toplumsal cinsiyetlendirilmiş merceklerle baktığımız zaman ne görürüz (Enloe 2004) ki bu mercek daha sonra zaman-bağlam bağımlı başka örneklerle uygulanabilir. 4. bölüm, çatışmaların toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı şekillerde nasıl dönüştürülebileceğini sorarak bu perspektifin çatışma dönüşümü pratiklerine nasıl uygulanabileceğine dair bazı öneriler getiriyor. Son olarak, sonuç bölümü cinsiyetlendirilmiş çatışma dönüşümü çalışması yapmanın bazı açmazlarını tartışıyor.

2. Temel Kavramlar

İnsanlar, kendilerini kırılgan kılan ve onlara başkalarını ihlal etme gücü veren bağlara ve ilişkilere bağımlıdır. Bu özsel insani kırılganlık, ancak belirli koşullar altında mağduriyete ve şiddete yol açar. Toplumlar buna yönelik önlemler alır: Kolektif ve bireysel şiddeti kurumsal iktidar ilişkileri içinde kurumsallaştırır, düzenler, sivilleştirir ya da serbest bırakırlar. “Meşru” ve “gayri meşru” şiddet tanımı yapar ve şiddetin kullanımına veya önlenmesine yönelik formel ya da informal kuralları uygulamak üzere kurumlar yaratırlar. Bu süreçler, kültürel ve tarihsel olarak çeşitlidir. Şiddetin cinsiyetçi düzeni, devlet, ordu, bürokrasi, eğitim sistemi ve aile gibi kurumlar aracılığıyla kurulur. (Sauer 2009; Enloe 1990). Dini inanışlar, dil ve sembolik düzen içinde taşınırlar. Dinamikler ve toplumsal cinsiyet, sınıf, “ırk” ve diğer “kimlikler” doğrultusunda düzenlenirler.

2.1 Çatışma, Şiddet, Savaş ve Barış – Cinsiyetlendirilmiş bir Bakış

Barış ve çatışma araştırmacıları, uluslararası hukuktan (sosyal) psikolojiye kadar uzanan birçok farklı yaklaşım kullanırlar. Şiddetli çatışmaların sebeplerini, gelişimlerini ve karakteristiğini; şiddeti önlemenin yollarını ve şiddetin sebep ve sonuçlarının üstesinden nasıl gelinebileceğini analiz ederler. Barış araştırmaları ayrıyeten barışın ön koşulları, önündeki engeller ve barış

pratikleri üzerinde yoğunlaşır. (Adolf 2009; Senghaas 1995). Beklendiği üzere, perspektiflerin ve disiplinlerin genişliği alanda kullanılan bir dizi farklı terimde yansımaları bulur: Bir-kaçından bahsedecek olursak, çatışma çözümü, çatışma anlaşması, çatışma yönetimi, çatışmanın önlenmesi, çatışmanın dönüşümü, barış ittifakları, barışı koruma, barış yapma, barışın inşası gibi kavramları sayabiliriz.

Yine de (şiddetli) çatışma ile ilgili alanda, operasyonel ve dönüştürücü perspektifler olmak üzere çatışma çözümü arayışında iki temel perspektif ayırt edebiliriz. Çatışma yönetimi, formel araçlar (erken uyarı, önleyici diplomasi, yaptırımlar, zorlayıcı eylem, vs.) kullanarak devlet ve formel aktörler üzerinde yoğunlaşır. Çatışma dönüşümü ise insan güvenliğinin sağlanması ve temel insani ihtiyaçların temin edilmesini üstlenerek ve adalet ve uzlaşmayı destekleyerek kolektif şiddetin temel toplumsal nedenlerini ele almayı amaçlar (Reimann 2004).

Devlet odaklı bir operasyonel yaklaşım olarak çatışma yönetimi düşüncesi, realist veya neo-realist uluslararası ilişkiler teorisiyle yakından bağlantılıdır. Bu teori, zımni erkek-merkezciliği (androcentrism) ve devlete odaklanması nedeniyle eleştirilmiştir (Tickner 2001); ki devleti neredeyse klasik erkek rol modelleri doğrultusunda tasvir eder: Devletler (ve erkekler) özerklik arayışı içindedir, hedeflerine ulaşmak için güç kullanırlar ve nihai güç aracı ise şiddet kullanma kapasitesidir. Sonuç olarak, çatışma alanında klasik yaklaşımlar, ağırlıklı olarak ordu veya diğer sert güç kaynaklarına dayanma eğilimindedir.

Temel ihtiyaçlara odaklanan bir strateji olarak çatışma çözümü (bazıları için çatışma dönüşümü) John Burton (1990) tarafından geliştirilmiştir ve yukarıda betimlenen çatışma yönetiminin düştüğü bazı tuzaklardan kaçınır. Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, devlet merkezli olmak yerine halk merkezlidir. Formel diplomatik araçlarla şiddeti yönetmek yerine şiddetin temel nedenlerini hedef alır. Toplumsal cinsiyet açısından ise maalesef toplumsal cinsiyete ilişkin meselelerin, çatışma dinamikleriyle ve şiddetin artması veya azalmasıyla yakından bağlantılı olduğuna ilişkin derin bir kavrayış üzerinden anlayışa dahil edilmesinden ziyade, uzunca bir süre “kadınları ekle ve karıştır”² yaklaşımını kullanmıştır (Reimann 2004).

Feministler ve toplumsal cinsiyet araştırmacıları, dar kapsamlı savaş (yapma) ve/veya barış (inşa etme) kavramlarını sorgulayarak ve özellikle farklı şiddet türlerinin birbiriyle bağlantısına vurgu yaparak, bu ana akım tartışmalara meydan okudular. Toplumsal cinsiyet araştırmacıları, kişisel deneyimin mikro-düzeyine odaklanarak ve özel olarak adlandırılan alandan başlayarak, örneğin devletin “kamusal” güvenliğin ve “özel” güvensizliğin üreticisi olarak bir hayli ikircikli olan rolünü tartıştılar: Devletler arasında pekala bir barış durumu olabilir ama bir devlet, vatandaşlarının tümünün güvenliğini sağlayamazsa, örneğin, ev içi şiddetin derecesi veya azınlıklara yönelik şiddetin derecesi çok yüksekse şiddet “özelleşmiş” ve güvenlik, toplumun sadece bazı kesimleri için sağlanmış demektir (Zwingel 2002; Holland 2006).

Dolayısıyla bu yaklaşımın “savaş” ve şiddetin farklı türleri arasındaki ilişkiyi anlamamıza olanak sağlayan sonuçları olacaktır. Bu bakış açısından savaş (veya şiddet), devletler veya örgütlü gruplar arasında süregiden kolektif şiddetle sınırlı değildir. Savaş, daha ziyade, gerilimin tırmanması veya azalmasının toplumsal dinamikleri ile biçimlenen kolektif şiddetin özgül bir türü olarak çerçevelenmelidir (Elwert et al. 1999, 10). Bu durumda savaş birçok şiddet türünden sadece birini temsil eder. **Savaşlar, toplumsal etkileşimin; insanların, gerilimin**

² Bu ironik deyiş ilk olarak eleştirel kalkınma çalışmalarında kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan yaklaşımların, çatışma, şiddet ve benzeri (derin cinsiyetçi) kavramları yeniden düşünmeden kadınları analize dahil ettikleri anlamına gelir.

tırmanması dinamiği içine girdikleri durumun bir ürünüdür. Dahası, toplumlar, bireysel düzeyde şiddetin kullanımına “izin veren” girift maddi ve sembolik yapılar geliştirirler. Şiddet, bireyselliği sahnelemenin bir aracı olarak da kullanılabilir. Tüm bu yapı ve pratikler derinden cinsiyetçidir. Örneğin, birçok toplumda, şiddet kullanma yetisi eril toplumsal cinsiyete atfedilmiştir. Dolayısıyla “erkeklik”, erkekler şiddet kullandığında görünür olur. Aynı zamanda erkekler bu doğrultuda yargılanırlar ki şiddet kullanmak istemeyen erkekleri tanımlamada birçok alçaltıcı kelime kullanılır. Örneğin, orduda idari görevlerde çalışan erkekler “hanım evlatları” veya “ayakçı ufaklıklar (suppo weenies)” olarak adlandırılırlar (Eifler/Seifert 1999; Apelt/Dittmer 2009).

Araştırmacılar arasında şiddetli çatışmanın kökensel sebepleri üzerine genellikle çok az bir uzlaşma vardır; kadınlar ve erkekler tarih boyunca savaşın sebepleri üzerine zengin ve birbirinden farklı düşünceler üretmişlerdir (Daase 2003, 176; Sahm et al. 2002; Adolf 2009). Bu tartışmada farklı bir-kaç eğilim mevcut. İlk olarak, uluslararası ilişkiler teorisinde anlaşıldığı üzere savaş, sistemli bir a-simetri ve anarşinin ürünü olarak görülebilir. Bu anlayışa göre devletler ana aktörlerdir ve uluslar-arası sistemin yapısı savaşın ana nedenidir. İkinci olarak antropolojik yaklaşımlar, savaşı insanın saldırganlık potansiyeli ile açıklayabilirler. Bu yaklaşım sıklıkla biyoloji ve hatta genetiğe dayandırılır. Üçüncü olarak, bazı aktör-yönelimli yaklaşımlar, gücünü garantileme, politik ideolojiler ve ekonomik kazanımlar elde etme veya sosyal adaletsizliğe karşı mücadele etmeye yönelik insani ilginin/çıkarın şiddetli çatışmada temel etken olduğunu ileri sürerler. Dördüncü olarak, (bir devletin içsel yapısı ve ilişkilerinin dış ilişkilerini güçlü bir şekilde etkilediğini savunan) iç politika argümanı ise zayıf ve demokratik olmayan devletlerinin savaşa yol açacaklarını düşünür.

Feminist düşünce, özellikle bu dördüncü perspektife, katılım ve temsiliyet alanında, refah devletinin örgütlenmesinde veya demokrasinin felsefi temellerinde var olan cinsiyetçi yaklaşımların analizlerine dayalı bir hayli etkileyici kavrayış geliştirerek katkıda bulunmuştur (Pateman 1988; Sauer 2009). Mevcut literatür bu argümanları niceliksel veriler ile desteklemektedir. Örneğin Mary Caprioli (2005) ve Erik Melander (2005), devlet davranışı, toplumsal cinsiyet adaleti ve demokrasi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Özel ve kamusal alanların, en az iç politika ve uluslararası alanlar kadar derin şekilde bağlantılı olduğu yolundaki feminist iddiayı ve içeride barışçıl toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dışarıda devlet davranışları üzerinde olumlu bir etkisi olacağını doğrulamaktadırlar (Clasen/Zwingel 2009).

Dolayısıyla feminist bir perspektif, iç politika ve uluslararası alanı sistematik bir şekilde ilişkilendirir ve adil olmayan toplumsal cinsiyet ilişkilerini savaşın kökensel sebebi olarak ele alır (Tickner 1992, 128):

“[...] barışın, ekonomik adaletin ve ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması toplumsal tahakküm ve tabiiyet ilişkilerinin aşılmasından ayrı düşünülemez; gerçek bir güvenlik sadece savaşın olmamasını değil aynı zamanda eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin de dahil olduğu adil olmayan toplumsal ilişkilerin ortadan kaldırılmasını gerektirir.”

Tartışmamız bağlamında şiddet çoğunlukla iki şekilde düşünülmüştür: İlk olarak, doğrudan fiziksel şiddet olarak. Böyle bir şiddetin yokluğu (ve yakın zamanda böyle bir şiddet tehdidinin bulunmayışı) negatif barış olarak adlandırılmıştır. İkinci olarak ise, yapısal, sembolik ve kültürel şiddeti içeren daha geniş bir şiddet çeşitliliği vardır (Hagemann-White 2001). Johan Galtung, yapısal şiddetin bir birey veya grubun potansiyel gelişiminin engellendiği, örneğin iktidar ve kaynakların eşitsiz dağılımının söz konusu olduğu durumlarda ortaya çıktığını

savunur (Galtung 1972; Confortini 2006). Daha az doğrudan, fiziksel olmayan bu şiddet biçimlerinin bulunmayışı “olumlu barış” hakkında kapsayıcı yaklaşımlar oluşturulmasının ön koşuludur.

Barış araştırmaları alanında şiddetin (ve barışın) daha geniş veya daha dar şekillerde kavramsallaştırılmasının faydaları ve gerekliliği hakkında, burada ayrıntılı bir şekilde incelenmesi mümkün olmayan, uzun zamandır süregelen ve farklılaşan bir tartışma mevcuttur (Moser/Clark 2001; Senghaas 1995; Brock 1995). Britanyalı barış aktivisti ve sosyolog Cynthia Cockburn, şiddeti, bir “şiddet sürekliliği” olarak düşünmemizi önerir (Cockburn 2004, 43):

“[...] Toplumsal cinsiyet, kişisel olandan uluslararası olana, evden arka sokakta sıralanan tanklara ve gizli bombacının sortisine uzanan geniş bir düzlemde farklı noktalardaki şiddeti birbirine bağlar: barış zamanlarında koca dayığı ve evlilik içi tecavüz, eve kapatılma, “drahoma” yakmaları, töre cinayetleri ve kadın sünneti; savaşta askeri tecavüz, zapt etme, fuhuş ve cinsel işkence”.

Şiddet sürekliliği fikri bu sürekliliği durdurmak veya dönüştürmek isteyenler açısından bazı kavramsal ve pratik sorunlar ortaya koyar. Nereden başlanmalı? Ele alınması gereken en acil şiddet biçimleri hangileridir? Şiddetin farklı biçimleri ve dereceleri arasındaki eşik nasıl tanımlanmalıdır? Meşru şiddet türleri var mıdır? Eğer varsa, olası hangi şekillerde meşrulaştırılabilir?

Bu soruların burada ayrıntılı bir şekilde tartışılması mümkün olmasa da Clasen’ın “Cinsiyetlendirilmiş Barış Endeksi” kullanılarak hazırlık düzeyinde bazı önerilerde bulunulabilir (Clasen, 2006). Cinsiyetlendirilmiş Barış Endeksi bir toplumun barışçıl durumda olmasının derecesini süreç odaklı barış kavramsallaştırmasıyla ölçer. Bu, barışın verili bir durum veya tanımlanmış bir hedef olmadığı, değişime açık olan toplumsal süreçlerle sürekli yaratılması gerektiği anlamına gelir. Clasen, negatif barıştan (savaşın olmaması durumu) barış kültürünün oluşmasına doğru ilerlemeyi temsil eden olumlu barış durumu için üç koşul tanımlar. İlk olarak, kadınların ve erkeklerin güvenli bir şekilde fiziksel varlıklarını devam ettirebilmeleri (Existenzerhaltung), barışın asgari koşulunu oluşturur. Bu, dengeli bir cinsiyet nüfus oranı, ev içi şiddetin düşük düzeyde olması ve yine kamusal şiddetin düşük düzeyde olması ile ölçülebilir. İkinci olarak, iyi bir hayat yaşayabilme olanağının (Existenzentfaltung (kendini gerçekleştirme, çev.)) güvence altına alınması. Bu, bir toplumda yaşam beklentileri, okuryazarlık, okula gidebilme, doğurganlık ve kadınların ekonomik ve politik katılımı açısından toplumsal cinsiyet adaletinin derecesi ile ölçülebilir. Üçüncü ve çatışma dönüşümü için en önemlisi ise şudur: Yaşam tarzlarının ve rollerin çoğulcu varoluşu (Rollenpluralismus) bir barış kültürüne doğru son temel basamağı oluşturur. Bu, bir toplumda örneğin azınlıklara, özellikle eşcinsellere yönelik ayrımcılığa bakılarak ölçülebilir.

Buraya kadarki tartışmanın ışığında ihtiyacımız olanın şiddetin kökensel sebeplerine ilişkin çoklu nedenli ve çok boyutlu, farklı şiddet türleri ve şiddetin tırmanmasının farklı düzeyleri arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı bağlantılara duyarlı bir model olduğu görülüyor. Kolektif ve bireysel şiddet, toplumsal cinsiyete dayalı sosyal süreçlerin ve etkileşimlerin bir sonucu olarak görülmelidir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir toplum ve devlet teorisi, farklı toplumsal, politik ve sembolik şiddet düzenlerini anlamak (ve değiştirmek) için gereklidir.

2.2 Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

2.2.1 Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Toplumsal cinsiyet önemlidir. Erkek veya kadın olmak, yıllık küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu (Dünya Ekonomik Forumu, 2009) tarafından belgelendiği üzere, tüm dünyada maddi ve sembolik kaynaklara ve haklara erişimde bir farklılığı içerir.

Fakat bu basit (ve basitleştirilmiş) hakikatin dışında, “toplumsal cinsiyet” kavramı ve içerimleri hakkında uzun süredir anlaşmazlıklara da neden olan bir tartışma devam etmektedir. Judith Lorber (2008, 538), toplumsal cinsiyeti “üç yapısal ilkeye dayalı bir toplumsal kurum: insanların ‘kadınlar’ ve ‘erkekler’ olarak iki toplumsal gruba bölünmeleri; bunlar arasında gözlenebilir toplumsal farklılıkların oluşumu ve bu gruplara toplumsal olarak üretilen farklılıklar tarafından meşrulaştırılmış şekilde ayrı biçimlerde davranılması” olarak tanımlar.

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet ilişkilerini, toplumsal cinsiyetin ilişkili bir kategori olduğunu vurgulamak üzere kullanıyorum. Birçok toplumda bu, Lorber’ın işaret ettiği gibi, “erkekler” ve “kadınlar” arasındaki ilişkiye karşılık düşer. Aynı zamanda –bir kurum olarak- toplumsal cinsiyet, yapısal ve süreçsel bir boyuta sahiptir. Bu, içinde yaşadığımız toplumsal, ekonomik, kültürel, dilsel ve dinsel sistemlerin stabil kalmaya eğilimli olduğu anlamına gelir. Bu yapılar, bireysel davranış ve inanışlarımızı derinden etkiler. Bireyler ve gruplar, bu yapılar içinde hareket eder ve eylemleri aracılığıyla içinde yaşadıkları yapıları biçimlendirir ve değiştirirler. Toplumsal cinsiyetin yapısal ve süreç-ilişkili boyutlarının nasıl bir etkileşim içinde olduğu sosyal ve feminist teori içinde süregiden bir tartışma konusudur.

Bu bağlamdaki ilk tartışma, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye odaklanır. Biyolojik cinsiyetin, toplumsal olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyetten ayırt edilebileceği varsayımından başlar. Geleneksel anlayışa göre eril ve dişi cinsiyetler çok büyük oranda farklılaşır: Farklı genlere, farklı fiziksel kapasitelere ve bedensel yapabilirliklere (doğum yapabilme gibi) sahiptirler. Oysa, eril ve dişi bedenler farklı olsalar da, grup içi farklılıklar kadınlar ve erkekler arasındaki ortalama farklılıklardan çok daha fazladır³. Dahası, bu fiziksel farklılıklara atfettiğimiz anlamlar doğal değil, toplumsal süreçlerin ürünüdür. Post-yapısalcı teorileştirme, hem cinsiyetin hem de toplumsal cinsiyetin, sadece iki cinsiyet olduğu fikrini dayatan bir ‘heteroseksüel matrix’ içinde toplumsal olarak üretilen kategoriler olduğu gerçeğine dikkatimizi çekmiştir (Knapp, 2001). Bedenlere, davranışlara ve deneyimlere toplumsal cinsiyete dayalı anlamlar atfetme süreçleri sıklıkla gerisin geri doğayla ilişkilendirilme eğilimi gösterir. Bu ise ‘uygun şekilde’ toplumsal cinsiyetlendirilen ‘kadınlar’ ve ‘erkekler’in üretimi için gerekli olan çok katmanlı, biteviye bireysel ve kolektif çabaları görünmez kılar. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet çeşitliliği üzerine yapılan çapraz kültürel araştırmalar gösteriyor ki “cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında basit, evrensel, kaçınılmaz veya ‘doğru’ bir mütakabiliyet yoktur ve biyolojik cinsiyetin (anatominin) Avro-Amerikan ayrıcalıklaştırılması evrensel değildir” (Nanda 2000, 2; Tuijter 2007).

İkinci bir tartışma, faillik ve yapı, “toplumsal cinsiyeti yapma (doing gender)” ve “toplumsal cinsiyetin yapılıyor oluşu (gender being done)” arasındaki ilişkiye odaklanır. “Toplumsal cinsiyeti yapma” faillik boyutunu vurgular. Bu; konuşurken, yemek yerken, kıyafetlerimizi seçerken, gülerken, kariyerimizi geliştirirken, çocuk yetiştirirken ya da doktora giderken bilinçli veya bilinçsiz, istekli veya isteksizce toplumsal cinsiyet ilişkilerini (yeniden)

³ Savaşın biyolojik boyutu üzerine detaylı bir tartışma için, bkz, Goldstein, 2001.

ürettiğimiz anlamına gelir. Bu süreçler, bağlama özgü ve zamana bağlı süreçlerdir. “Kadın işi” konusunda değişen Avrupalı algıyı ele alalım: Sekreterlik, eğitimin kadınların çoğunluğu ve birçok erkek için erişilebilir olmadığı yüzyıllarda erkek egemen bir alan olmuştur; “tipik” bir kadın işi olması ise son 60 yılda gerçekleşmiştir⁴. “Toplumsal cinsiyetin yapılıyor oluşu” ise bireysel tercihlerimize rağmen edimlerimizi ve algılarımızı biçimlendiren farklı sembolik, maddi ve kültürel yapılara göndermede bulunur. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sosyal örgütlenmesinin (devlet kurumları gibi) kurumsal ve yapısal boyutunu içerir. Örneğin, kadınların çoğunluğu tam siyasi haklarını erkeklerden 200 yıldan fazla bir süre sonra elde etmişlerdir. Fransa’da, 1789 Devrimi’nin ülkesinde kadınlar, haklarının tamamını ancak 1948’de kazanmışlardır. Bir de ücretlere, yönetici pozisyonlarında kadınların temsili ve refaha erişim açısından toplumsal cinsiyete dayalı bölünmüş emek piyasasına bakalım. Refah hizmetleri, toplumsal cinsiyet rollerini içeren belli bir aile modelini yeniden üretir. Örneğin, Almanya vergi ve sosyal sistemi hala kadınların evde kaldığı ve çocuklara baktığı, erkeklerinse ücretli bir işte çalıştığı epey geleneksel bir ilişki biçimine ayrıcalık tanımaktadır.

Üçüncü bir tartışma ise “kesişimsellik (intersectionality) tartışması” olarak adlandırılan tartışmadır. Toplumsal cinsiyetin ilişkisel bir kategori olduğunu ve farklılaşmanın ilişkisel bir süreç olduğunu belirtmiştim: “Dişil” “eril”den, “yoksul” “zengin”den, “siyah” “beyaz” dan ayrı anlaşılamaz. Elbette “erkekler” ve “kadınlar” arasında bir farklılaşma söz konusudur, fakat aynı zamanda her iki grup içinde de farklılaşmalar vardır. Dolayısıyla, bir homo-sosyal ve hetero-sosyal “farklılık eksen”i vardır (Knapp 2001). “Homo-sosyal farklılıklar”, kadın iş-insanı ile onun istihdam ettiği çocuk bakıcısı arasında olan farklılıklardır. Bu iki kadın arasındaki sınıfsal farklılığa ek olarak, aralarında ırksal veya etnik farklılıklar -örneğin siyah veya beyaz arasında- olabileceği gibi göçmenler ve egemen toplumsal grubun üyeleri arasındaki farklılıklar da olabilir. “Hetero-sosyal farklılaşma” ise kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları ifade eder. Burada da sınıf, etnik köken, din, yaş, engellilik, cinsel yönelim ve bireysel tercihler gibi kategoriler etkileşim içindedir. Farklılık kategorilerinin bu komplike ağı “kesişimsellik” olarak adlandırılmaktadır (McCall 2001; Klinger/Knapp 2008).

Bu tartışmalar boyunca toplumsal cinsiyet ilişkilerinin çeşitli kavramsallaştırmalarının politik sonuçları hakkında temel anlaşmazlıklar olmuştur. Kadınlar paylaştıkları toplumsal cinsiyete bağlı şekilde “kadın olarak” kimlik politikası izlemeli midir ya da bu gibi stratejiler erkeklerin ve diğer kadınların dışarıda bırakılmasına mı yol açar? Feminist barış politikaları daha çok evrensel insan haklarına mı yoksa farklılık politikasına mı dayanmalıdır? (Bu konu hakkında daha fazlası için, bkz., 5. bölüm.)

Toplumsal cinsiyetin -“erkeklikler” ve “kadınlıklar”ın özsel nitelikler yerine, atfedilen ve yer değiştiren anlamlara sahip olduğu güç ilişkileri olarak- kesişimsel bir kavramsallaştırmasını kullanmak önemli pratik sonuçlar barındırır: Adil olmayan bir toplumsal cinsiyet düzeninin ve sosyal düzenin sürekliliği ve dayanıklılığını, örneğin erkeklerin başka erkeklere, kadınlara ve çocuklara karşı şiddet kullanmasını, “şiddet” ve “erkeklik” arasındaki bağlantıyı doğal ve değişmez kabul etmeksizin analiz etmemize yardımcı olur. Aksine (doğal ve değişmez kabul etmek yerine), toplumsal cinsiyete dayalı stereotipleri sorgulamamıza ve ilişkili yapıların olası işlevlerini araştırmamıza yardımcı olur. Sarah Clasen ve Susanne Zwingel, örneğin, Guatemala’da kadın cinayetlerinin neden çok yüksek olduğunu anlamak için kolonyal deneyim ve sınıf mücadelesinde kökleri olan uzun ve had safhada şiddetli iç savaş tarihine bakmamız

⁴ Bunun ise sonrasında prestij kaybettiği ve ücretlerin genellikle kötü olması toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısal boyutuyla ilişkilidir. Bir mesleğin ağırlıklı olarak “kadın işi” haline gelmesinin o mesleği değersizleştirdiğini kanıtlayan toplumlarımızda yeteri kadar örnek mevcuttur (Campa ve diğerleri, 2009).

gerektiğini göstermiştir. Yine, sonrasında Guatemala'ya dönmeye zorlanmış ve orada “maras” olarak yeniden örgütlenmiş olan kentli gençlik çetelerinin oluşmasına yol açmış Amerikan göçmen politikalarına bakılmalıdır. Aynı şekilde Guatemala'daki alt sınıftan erkek çocuklar ve erkeklerin ekonomik durumlarına da bakılmalıdır (Clasen/Zwingel 2009; Luciak/Olmos 2005).

2.2.2 Habitus, Hegemonya, Toplum ve Devlet:

Yapı ve Fail arasındaki İlişkiyi Anlamak

Modern eleştirel ve feminist teorinin merkezi sorularından birisi, toplumsal cinsiyete dayalı farklılaşmanın nasıl cinsiyetçi bir değersizleştirme ve hiyerarşi sistemine dönüştüğü ve böylesi adaletsiz bir sistemin nasıl sürdürüldüğü sorusudur. Bu sorunun bir dizi farklı yanıtı vardır. Yukarıda işaret edildiği gibi fail ve yapı arasındaki ilişki –bireysel irade ve karar verme ile erişimimizin ötesinde olan yapılar arasındaki ilişki- merkezi bir öneme sahiptir.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, bu ilişkiyi anlamak üzere “habitus” ve “sosyal alan” kavramlarını geliştirmiştir. Habitus, “dayanıklı, yer değiştirebilir temayüller, yapılandıran yapılar olarak işlev görmeye ön-eğilimli yapılandırılmış yapılar sistemi” olarak tanımlanır (Bourdieu, 1977, 73). Dolayısıyla habitus, süregiden toplumsal yapılar ile seçimleri, inançları, arzuları ve algılarıyla farklı bireysel eyleyiciler arasındaki bağlantıdır.

Bourdieu bir kişinin habitusunun aynı zamanda derin bir şekilde hem cinsiyetlendirilen (gendered) hem de cinsiyetlendiren (gendering) olduğunu vurgular (Bourdieu, 1977, 94; Bourdieu, 2001). Habitus, bireysel eyleyicilik ile (örneğin “iyi kadın/erkek” gibi davranmaya karar verme) toplumsal ve politik yapıları (“iyi kadın/erkek” olmaya ilişkin eğitim, sosyal alanda deneyim, devlet kurumları, semboller, normlar vs.) –bağlantılandırır. –Ayrıca, Bourdieu'ya göre habitus bir “sosyal alan” içinde gerçekleşen deneyim ve etkileşim yoluyla şekillenir; ve bizzat fiziksel anlamda cisimleşmiş olduğundan bedensel bir hadisedir (Bourdieu, 1977, 76). Habitusu “doğal” olarak görürüz çünkü çok erken yaşlardan kelimenin tam anlamıyla içimizde kök salmıştır. Joshua Goldstein, örneğin, çocukların eğitiminde toplumsal cinsiyetlendirilmiş farklılıkların, –özellikle erkeklerin sert yetiştirilmesi- savaşa gitmek isteyen erkekler ve kadınlar yaratmada en önemli faktör olabileceğini iddia eder (Goldstein, 2001, 406ff.).

Toplumsal cinsiyetlendirilmiş habitus, erkekliklerin ve kadınlıkların oluşturucu ilkesidir (Meuser, 1998, 115). Tarih boyunca dünya genelinde erkeklik ve kadınlık habituslarının pratiklerinde ve kavranışında büyük değişimler olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet habitusunun hakim özellikleri de vardır: uygun davranışlar, dil ve bedenler hakkında paylaşılan beklentiler. Erkeklikler bakımından bu gayet özgün hakim biçimler, “hegemonik erkeklik” olarak adlandırılmıştır (Connell, 1995). Kavram, erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları olduğu kadar erkekler arasındaki farklılıkları da vurgular⁵. Gramscici anlamda hegemonya, hakimiyetin ana veya tek aracı olarak kaba kuvvet kullanmadan hakimiyet kurabilme gücünü ifade eder. Toplumsal cinsiyet ilişkilerine uygulandığında bu, “kadınlar” ve aynı zamanda tabi durumdaki erkeklerle ilişkisinde bazı erkeklik biçimlerinin güçlü bir biçimde ayrıcalıklı kılınmasının çoğunlukla “bir grubun toplumsal hayatta önde gelen bir pozisyonda olduğu iddiasında bulunduğu ve bunu sürdürdüğü bir kültürel dinamik” içinde rızaya ve gönüllü

⁵ 3. Bölüm şiddetin meşru kullanımına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı algıların nasıl sistematik şekilde kadınları ve erkekleri içerdiğini gösteriyor. Saldırgan, güçlü ve şiddete başvuran erkeklikler sadece pasif, güçsüz ve kırılğan kadınlıklarla ilişkilendirilerek kurulabilir.

tabiiyete dayalı olduğu anlamına gelir (ibid., 77).

Yukarıda kesişimsellik hakkındaki tartışmada görüldüğü gibi bazı kadınların kısmi olarak güçlendirilmesi rızanın ön koşulu olabilir. Deniz Kandiyoti² bunu uygun bir şekilde kadınlara önerilen “patriarkal müzakere” olarak adlandırmıştır (Kandiyoti² 1988). Bu toplumsal sözleşme içerisinde kadınlar; anneler, kız kardeşler ve kayınvalideler olarak aile rolleri çerçevesinde güvenlik ve koruma kazanırlar. Buna karşılık olarak da daha genç ve bağımlı kadınlara patriarkal düzenin kurallarını dayatırlar.

Erkek egemenliği kadınlara karşı “hetero-sosyal” olarak uygulanırken yoksul, eşcinsel ya da azınlığa mensup erkekler gibi hegemonik-olmayan erkekliklere “homo-sosyal” olarak uygulanır. Yine de tüm erkekler, hatta tabi durumda veya suç ortağı erkekliklere hapsedilmiş olanlar bile “patriarkal kâr payından” faydalanır. Bunlar yapısal faydalardır; erkeklerin payına bireysel davranışları ve algılarından bağımsız olarak düşerler (Connell, 1995; Connell/Messerschmidt² 2005)⁶. Mesela, toplumsal cinsiyete göre bölünmüş emek piyasası, işverenlerin kadınlara aynı pozisyonundaki erkeklerin çoğunluğundan daha az bir ödeme yapmayı önermesini sağlar.

Her ne kadar hegemonik erkeklik ve kadınlık bir model temsil etse de –bir başka deyişle kadınlar ve erkeklerin çoğunluğunun hayatlarının karmaşıklığını tam olarak yansıtmasa da- kadın ve erkek habitusu içine, yapısal tarafta ise devlet ve toplum kurumları içine gömülüdürler. Birgit Sauer, bu durumu devletin “erkekliği” olarak tanımlar. Sauer, devletin içirme ve dışlamayı –örneğin eğitime, sağlığa, işe, refah hizmetlerine, konut hakkına ya da politik katılıma erişim gibi- organize ettiği yöntemlerin hem patriarkal hem de aynı zamanda şiddete dayalı olduğunu öne sürer (Sauer² 2009, 61).

Devlet üzerine politik teorilerin feminist bir okumasına dayanarak, Sauer ve diğerleri, devletin elinde tuttuğu güç/şiddet tekeli altında kolektif şiddetin sivilleşmesinin her zaman tamamlanmamış olduğunu göstermişlerdir. “Kardeşlik sözleşmesi” bir cinsel sözleşmedir, tıpkı Pateman’ın (1988) ileri sürüldüğü gibi. [Bu sözleşme], ev içi alanı düzenlenmemiş kadınları, çocukları ve azınlıkları patriarkal bağımlılık ve kırılganlık durumunda bırakırken kamusal alanda erkek kardeşler topluluğuna barış ve katılım olanağı sağlar. Demokratik bir yapıda yasa ile düzenlenen ve kontrol edilen iktidar tekeli, aile içi şiddete karşı yasaların çıkarılması ve uygulanmasının zorluğunun gösterdiği gibi⁷ bu özel alana ancak son zamanlarda genişletilmiştir.

Sauer, geniş bir şiddet kavramsallaştırması kullanarak devlet-toplum ilişkilerinin, ekonomik, sosyal, üreme ve politik alanlardaki güvensizlikte yerleşik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ilişkileri olduğunu savunur (Sauer, 2009, 63). Bu, kadınlık ve erkeklik söylemlerini ve oluşumlarını da içerir. Birçok toplumda erkeklikler “ihlal etme gücü” ile ilişkilendirilirken, kadınlıklar ise “kırılganlığa açık olma” ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ilişkileri, kadınların “kırılganlığını” sistematik olarak (yeniden) ürettikleri gibi, aynı zamanda (örtük) şiddet ilişkileridir.

Toplumsal cinsiyetlendirilmiş habitus kavramı önemli pratik sonuçlar barındırır. Adil olmayan toplumsal cinsiyet düzeninin ve sosyal düzenin dayanıklılığını ve sürekliliğini, “şiddet” ve “erkeklik” arasında doğal ve değişmez bir bağlantı olduğunu iddia etmeksizin, şiddet

⁶ Gücün, sınıf ve “ırk” a göre de dağıldığı göz önünde bulundurulacak olursa kesişimselliğin sıklıkla bu basit güç hiyerarşisiyle çeliştiğini vurgulamak önemlidir.

kullanımını içerecek şekilde analiz etmemize yardımcı olur. Dahası, şiddet kullanımına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı stereotipleri sorgulamamıza ve benzeri yapıların olası işlevlerini araştırmamıza yardımcı olur.

3.Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Şiddet

3.1 Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Şiddet Algıları

Goldstein'in toplumsal cinsiyet ve savaş üzerine kapsayıcı çalışmasında kanıtlandığı üzere şiddet hakkında toplumsal cinsiyete dayalı kanılar, farklı kültür ve zamanlarda hemen hemen aynı olmuştur. Bu kanılar, erkekler savaşırken kadınların savaşmadığı düşüncesini taşır (Goldstein, 2001; Elshtain, 1987). Bu, kadınların savaşmak istemediği veya savaşmadıkları anlamına gelmez. Kadınlar Yunan amazonlarından Amerikan iç savaşına ve günümüzdeki silahlı çatışmalara kadar tarih boyunca her zaman kolektif şiddete katılmışlardır. Yine de kadınların çoğunluğunun silahlanmadığı ve çağdaş orduların olduğu kadar gerilla gruplarının ve ulus-aşırı terörist ağlarının erkek egemen olduğu doğrudur. Dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı habitus birbiriyle bağlantılı ama ayrı iki algı ve pratik üretir: aktif, cana kıyan ve şiddete başvuran eril karaktere karşı yaşam verici, pasif, barışçıl ve müşfik kadın karakter. Bu ikisi, ilişkisel kavramlar olarak birbirlerine bağımlıdır (Harders, 2004).

Savaşan kadınlar üzerine yaptığı önemli çalışmasında Jean Elshtain, kadın habitusunun zıt iki özelliği olduğunu öne sürer: “güzel ruh” ve “yiğit anne” (Elshtain, 1987). “Güzel ruh” kadınları daha iyi insanlar olarak, dünyanın kirliliğinden ve acımasızlığından uzak, müşfik, şiddete başvurmeyen anneler ve eşler olarak betimler. “Yiğit anne” ise buna zıt olarak erkekleri savaşmaya teşvik eder veya kendisi savaşmayı arzular ve savaşı aktif bir şekilde destekler. Savaş propagandaları her zaman bu iki algıyı, anneleri geleceğin askerlerini doğurmuş kadınlar olarak onurlandırarak, kadınları askeri sektörde çalışmaya teşvik ederek ya da kadınları savaşmaya ikna ederek kullanmışlardır. Kadınlara “yurtiçi cephe”de çok önemli bir rol atfedilir.

Bu denklemin eril tarafında ise erkek yurttaş ve askeri görürüz. Modern ulus devletin yaratılışı, geniş orduların oluşması ve zorunlu askerlikle el ele geliştiği gibi bu iki rol de şiddet kullanmayla ilişkilidir. Askeri kurum ve pratiklerin her zaman az ya da çok formel parçası olmuş kadınlar ise sistematik biçimde politik olarak dışlanmışlardır (Frevert, 2001).

Paradoksal bir biçimde güçlü erkekliğin sembolü olarak savaşan erkek aynı zamanda “kadınsılaştırılır”: Askerler yemek pişirir, temizlik yapar, ütü yapar ve kadınlara atfedilen diğer görevleri yerine getirir. Örneğin, bir Alman asker yakın zamanda yapılmış bir çalışmada, kıyafetleri ve temizliğine orduda geçirdiği zaman kadar hiçbir zaman özen göstermediğini söylemiştir (Apelt/Dittmer, 2009). Askeri hiyerarşiler aracılığıyla ihlal etme gücü ve kırılğanlıklar, sivil yaşamdan farklılaşan yeni bir şekilde dağıtılır. Özellikle yeni katılanlar sert bir bedensel ve fiziksel rejime ve hiyerarşik tabiiyete maruz kalırlar. Bu süreçler, derin bir şekilde cinsiyetçidir çünkü toplumsal cinsiyete dayalı stereotiplere dayanır ve aynı zamanda belli erkeklik ve kadınlık biçimlerini yaratır ve yeniden üretir (Dittmer, 2009). Bu bağlamda kadınsılaştırma, bir değersizleştirme amacı taşır. Bu durum, sistematik olarak dünyadaki hemen hemen tüm ordularda kadınlara ve erkeklere yönelik (cinselleştirilmiş) şiddet olaylarına yol açar (Scheub, 2010; Dittmer, 2009).

Ek olarak, bir asker, yoldaşları ve ideolojisi için ölmeye istekli olmalıdır. Oysa, ne “ulus” veya

“din” gibi soyut kavramlar için ölmeye istekli olmak “doğal”dır ne de toplumsal etkileşimin bir aracı olarak şiddet uygulamaya istekli olmak. Askeriye, şiddet kullanmaya açık hegemonik erkekliklerin (yeniden) üretilmesinde önemli bir rol oynar. Goldstein (2001, 331) şöyle der:

“Kültürler askerleri savaşa katılmaları için kandırma ve oyuna getirme ihtiyacı duyar [...] ve toplumsal cinsiyet, erkekliğin kazanılmasını savaş alanındaki performansa bağlayarak bunu yapmanın kullanışlı bir yolunu sunar. Ayrıca kültürler, erkek çocukları savaş alanında daha etkili işlev görmeleri için erken yaşlardan başlayarak duygularını bastırmaları doğrultusunda şekillendirir. Kadınlar tarafından çeşitli şekillerde desteklenen bu sistem, savaşma kabiliyetine sahip ama duygusal olarak zedelenmiş erkekler üretir. Savaşan erkeklerin militarize edilmiş erkeklikleri, kadınların ‘normal’ hayatı sembolik olarak somutlaştırmaları ve erkek cesaretine tanıklıkları ile güçlendirilir.”

Toplumsal cinsiyete dayalı bu algılar, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kendisi kadar hiyerarşiktir. Militarize olmuş bir kültür için “güzel ruh” her ne kadar “asker” kadar önemliyse de patriarkal yapılarda “kadınlık” değersizleştirilir. Dolayısıyla, kadınlığın inşaları aslında çelişkilidir: Kadınsılaştırma, erkekleri; vicdani retçiler, asker kaçakları veya eşcinsel erkekler gibi kendi gruplarından diğer erkeklerle karşı karşıya getirir. Kadınsılaştırma söylemleri genellikle homofobi ile bir arada yürür. Yine, aşırı milliyetçilik, ırkçılık, dini coşkunluk ve diğer radikal kimliklerle bağlantılıdır. Ama aynı zamanda, “erkek düşman”, kendi gruplarından kadınlara ve çocuklara karşı olağanüstü zalim eylemlerde bulunmakla suçlanarak bir canavar olarak resmedilir. Böylelikle, “saldırgan erkeklik”in inşası, tehdit altında olan, korunmaya muhtaç pasif bir “kadınlık” üretir.

Bu söylemler, şiddetin söylemsel veya pratik tırmanışına hizmet edebilir. Örneğin, birçok durumda bir grup tarafından ifa edilen veya ifa edildiği iddia edilen tecavüz, diğer grupta şiddeti kışkırtır. Dolayısıyla, barışçıl, pasif ve savunmasız kadınlar stereotipi, aktif, saldırgan ve koruyan erkeklerle yakından bağlantılıdır. Bu şekilde bu söylemler, kadın ve erkek habituslarını biçimlendirir ve ihlal gücünü olduğu kadar kırılabilirliği de yaratır.

3.2 Erkeklikler ve Şiddet

Ampirik olarak, erkekler, “özel” ev-içi şiddetten, örn., ebeveynlerin çocuklara şiddeti gibi, kamusal kriminal şiddete, örn., gençlik çetelerindeki gibi veya cinsel şiddete, örn., hapishanelerdeki gibi veya bir işkence aracı olarak yüksek derecede (fiziksel) şiddete maruz kalma riski taşırlar. Aydınlatılmış şiddet suçlarının çoğunluğu erkekler arasında gerçekleşmiştir. Barış zamanlarında işlenmiş şiddet suçlarının büyük bir kısmı da erkek grupları arasında gerçekleşmiştir (Farr/Gebre-Wold, 2002). Sonuç olarak, bugün hapishanelerde bulunan hükümlülerin büyük çoğunluğu erkeklerdir. Askerlerin çoğunluğunun erkek olması gibi savaş kurbanlarının çoğunluğu da erkektir. Etnopolitik çatışmalarda genç sivil erkekler, sıklıkla katliamların kurbanları olurlar çünkü “düşmanın gelecekteki askerleri” oldukları varsayılır (Ruanda için bkz., Zdunnek, 2002; Bosna için bkz., Cockburn/Zarkov, 2002).

Faillik açısından ise şiddet, bütün bunlara rağmen, erkeklerin kimlik kaynağı olarak anlaşılabilir. Bu, erkek habitusunun, erkekler arasında gayet ciddi rekabet oyunları ile inşa edildiği ve şekillendiği fikri ile ilintilidir. Askeriye, gençlik grupları ve çeteleri, hapishaneler, erkek okulları, spor ve bazı diğer meslekler gibi homo-sosyal kurumlar, bu rekabet oyunlarının önemli sembolik ve maddi mekanlarını oluşturur. Genellikle askeriye, fiziksel güç ve dayanıklılık, disiplin, düzen ve savaşabilme yetisi ile ilişkilendirilen bir erkekliği

somutlaştırıldığı “ulusun okulu” olarak işlev görür. Militarist erkeklik, şiddetin erkekliğin “doğal” bir parçası olduğu fikrinin aşırı vurgulanmasının ürünüdür. Rekabet ve dayanışma (grup dayanışması) sıkı sıkıya bağlıdır (Meuser, 2007). Erkekler arasındaki rekabet aracılığıyla erkeklikler şekillenir, deneyimlenir ve başarılır.

Ek olarak, “şiddet deneyimi, örn., şiddetli çatışmada, şiddet pratiklerinin içselleştirilmesi ve huy edinilmesine neden olabilir” (Streicher, 2010, 26). Bu ise sonrasında, şiddetin belli erkeklerin bireysel veya kolektif habitusunun içsel bir parçası haline gelmesi anlamında şiddetin sıradanlaşmasına yol açabilir. Kriz ve geleneksel erkeklik kavrayışlarının değersizleşmesi durumunda ise şiddet, erkek egemenliğini ve erkek kimliğini “yeniden tesis edici” önemli bir kaynak haline gelebilir. Böylesi bir kriz, hapishanelerde erkekler arasında gerçekleşen cinsel şiddeti çalışan çalışmalarda ortaya koyulduğu gibi, bireysel özerkliğin yitilmesiyle kışkırtılmış olabilir. Bu çalışmalar, şiddet kullanımının ve şiddete maruz kalma korkusunun, erkekliklerin yeniden tesis edilmesinin önemli bir dinamiğini oluşturduğunu göstermişlerdir (Bereswill, 2006; Toch, 1992; Bowker, 1998).

Bireysel veya kolektif kriz sonrası erkek kimliklerinin yeniden ileri sürülmesi, evlere gönderilen ve işsiz kalan eski askerlerin, aile ve ev içinde pozisyonlarını yeniden tesis etmek için şiddete başvurusu, savaş sonrası toplumlarda aile içi şiddetin genelde çok yüksek olmasının olası açıklamalarından birisidir (eski-Yugoslavya için bkz., Zarkov, 2005; Afrika için Schäfer, 2008 ve Dolan, 2002; karşılaştırmalı bir tartışma için Scheub, 2010). Ruth Streicher, Doğu Timor’da “gençlik çeteleri” üzerine çalışmasında, toplumsal cinsiyet, şiddet, yaş, sınıf ve kanlı bir iç savaşın kalıntılarının, erkeklikleri üretmede nasıl bir etkileşim içinde olduğunu göstermiştir. Genç çete üyeleri, kendilerini topluluklarının koruyucusu olarak görmektedirler. Diğer erkeklerle karşı ritüelleşen ve böylelikle kimlik inşası ve rekabetin kaynağı haline gelen bir şekilde şiddet kullanırlar. Aynı zamanda da “uygun erkek” rolleri konusunda kendilerine son derece güvensizdirler çünkü onların ekmek kazanan erkek rol modeline uygun bir hayatları yoktur. Avrupa ve Amerika kalkınma yardımı kuruluşları, insani yardım gündemlerinin bir parçası kıldıkları bu modellerin sunulmasından ilk elden sorumludur (Streicher, 2010).

Özetleyecek olursak, şiddet kullanma kapasitesi, birçok toplumda ve tarihin büyük çoğunluğunda, erkek habitusunun içsel bir parçası olmuştur. Diğer erkeklerle, kadınlara ve çocuklara karşı fiziksel veya yapısal, kolektif ve/veya bireysel şiddet kullanımı, yukarıda gösterildiği gibi farklı sosyal ve bireysel amaçlara hizmet edebilir. Fakat bu, şiddetin doğal olduğu ya da tüm erkeklerin şiddet kullandığı anlamına gelmez. Aksine, erkekler tarih boyunca şiddet kullanmaya yönelik kamusal ve özel baskıya direnmişlerdir. “İhanetçiler”, “korkaklar” ve “kaçaklar”ın (onları damgalamak üzere kullanılan kelimeler) tarihi gösteriyor ki, genç erkekler zorla orduya alınmaktan veya savaşmaktan kaçmışlardır. Erkekler, gerillaya veya milislere katılmamayı tercih etmiş ve ev içi alanda şiddet kullanmaktan kaçınmışlardır. Yine, erkekler, her zaman aktif bir şekilde barışı ve şiddete başvurmeyen hareketleri desteklemiştir. Ayrıca, bir şiddet kültürünü devam ettirebilmek için her iki toplumsal cinsiyetin katkısı gereklidir.

3.3 Kadınlıklar ve Şiddet

Savaşın “kadınsı yüzü” (Wasmuht, 2002, 88) erkekler için olduğu kadar çeşitlidir. Kesişimsellik açısından baktığımızda, örneğin hâkim etnopolitik gruba veya sınıfa mensup kadınların şiddetin tırmanması ve devam ettirilmesinde en az erkekler kadar çıkarları olabilir. Aynı erkekler gibi kadınlar da ideolojik inançları doğrultusunda ya da güç ve para gibi kişisel

kazanımlar elde etme mücadelelerinde hırs veya kin içinde hareket edebilirler. Kadınlar, militarist erkekliklerin aktif veya pasif destekçileri olabilir ve böylelikle şiddetli çatışma kültürünün devam etmesine katkıda bulunabilirler. Kadınlar ayrıca, askerler, hemşireler, tedarikçiler, silah üreticileri ve kaçakçıları olarak silahlı çatışmanın aktif sürdürücüleridir. Marjinalize edilmiş kadınlar bile tüccar olarak birliklere malzeme sağlayarak ekonomik açıdan kâr elde edebilirler.

Kadınlar sadece ordularda veya gerilla gruplarında savaşçı olmamışlardır (Hagemann/Schüler-Springorum, 2002). Kadınlar, yoğun bir şekilde şiddete dahil oldukları Ruanda'da (Zdunnek, 2002; McKelvey, 2007) ve Nazi Almanyası'nda olduğu gibi, totaliter ve soykırımcı sistemlerde kolektif şiddetin ifa edilmesinde temel bir rol oynamışlardır. Anette Kretzer, Almanyada Ravensbrück kadın toplama kampı üzerine çalışmasında, kadınların nasıl militarist bir şekilde ve "erkek" Nazi örgütlerinin kurumsallaşmış hakimiyetine dayalı patriarkal şiddet sistemi içinde hareket ettiklerini göstermiştir (Kretzer, 2009). Bu patriarkal tabiiyet sistemi içinde kadın toplama kampı gardiyanları, şiddetin kullanmada, işkence ve taciz etmede ve cinayet işlemede üst derecede bir özerkliğe sahip olmuş ve bunu kullanmışlardır. Aktif bir şekilde suç işlediklerine dair hiçbir şüphe bulunmamasına rağmen savaş sonrası yasal takibatta bulunan müttefik yargı güçleri kadar Alman kamuoyu tarafından da bu zalimce edimleri kadınsı sapma ve aşırılık olarak nitelendirilmiştir. Bu, şiddetin meşru kullanımına yönelik derinlerde kök salmış toplumsal cinsiyete dayalı bakış açısıyla açıklanabilir. Buradaki tartışmamızın amacı açısından, kadınların, -suç işleyenler veya suç ortakları olarak ya da şiddetli çatışma kültürünün destekçileri olarak- çatışmaların tırmanması veya azalmasına, en az erkekler kadar katkıda bulunduklarını söyleyebiliriz.

Aynı zamanda, kadınlara daha az şiddete dayalı ve müşfik roller atfeden toplumsal cinsiyetlendirilmiş habitus, barış aktivizmi pratiklerinde önemli bir etkiye sahip. Kadınlar genellikle, yerel barış ittifaklarının önemli bir parçası oluyor ve aktif bir şekilde "düşman" olarak tanımlanan grup veya bireylerle sosyal ağları ve bağlantıları sıkça (ve daha uzun süreli) sürdürüyorlar. Carolyn Nordstrom, adanmış ve cesur kadınların savaş alanlarında sivillerin tıbbi bakımını nasıl üstlendiklerini ve böylelikle bir şiddet okyanusunda nasıl barış adacıkları yarattıklarını gösterir (Nordstrom, 2004). Yine sıklıkla, şiddetli çatışma sonrası yeniden bağ kurabilen ve geri dönenler, kadınlar oluyor (Cockburn, 2001; ayrıca bkz., Kutu 1). Kadınların mikro düzeydeki sosyal etkileşimlerinin varsayılan "özel" doğası, çatışma ve muharebenin sınırlarını aşmalarını sağlıyor.

Kutu 1

Müzakere edilen Farklılıklar ve Kimlikler

Temel bir sorun olarak haklar politikasına karşı kimlik politikası sorununa ilişkin (bkz., bölüm 2.2.2), Cynthia Cockburn'ün kadın gruplarının Kuzey İrlanda, İsrail/Filistin ve Bosna'da uzun süredir devam eden çatışmalar içindeki barış politikaları üzerine çalışmasından önemli içgörüler kazanmak mümkün (Cockburn, 2001). Çalışılan kadın grupları, farklılıkların üstünü örtmek yerine onları vurguluyor ve kendi grupları içerisinde bu farklılıklarla proaktif bir şekilde ilgileniyorlar. Grup süreci gerçek anlamda demokratik bir alan yaratılmasının mekanı haline geliyor:

Önemli oranda bir çaba, dolayısıyla, evlilik içindeki bireyler, çok kültürlü bir kentteki kolektifler, dünyayı paylaşan uluslar olarak aramızda rahatlatıcı bir demokratik mesafenin yaratılmasına harcanıyor. Bu alan, farklılıklar arasında karşılıklı bilgi oluşturmak, mitleri dağıtmak için yeteri kadar küçük ama huzur verecek kadar büyük, optimal bir mesafe sağlamalı. İç patlamayı, farklılıkların tecavüze, susturmaya veya yok etmeye dönüşmesini engelleyecek kadar güçlü olmalı. Ama aynı zamanda farklılıkların biçim ve anlam değiştirmesine müsaade edecek kadar da esnek olmalı [...]” (ibid., 224).

Kadınların barışın veya demokratik dönüşümün sağlanması için politik ve kamusal alana girişleri bir diğer taraftan da çoğu kez geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden bir kopuş içerir. Belli bir meşrulaştırma da gerektirir. Kadınlar genellikle bu meşrulaştırma için “annelik” kalıplarını kullanırlar. Dolayısıyla kadınlar, barış için eylemde bulunurken asker olan erkek çocuklarını korumak üzere geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilenebilirler, tıpkı Filipinler’den bir barış aktivistinin söylediği gibi:

“Belki [kadınların] -geleneksel politikanın bu ülkede oynandığı ve gücün kullanıldığı biçimleri sergileme eksikliklerinden dolayı, -genlerimizde olduğu için değil ama deneyimimiz ve kültürümüzde olduğu için- son derece bölünmüş bir halk için barışı yaratırken kurulması gerekli olan konsensüsün oluşturulabilmesi için aşılması gereken “ego katılımı”, tavırlarında çok daha az[dır]” (IA, 1999, 13)

Birçok kadın aktivist, barış çalışmaları için kadınlık ve anneliğe ait pozitif kavramları kullanıyor. Fakat kadınlar ve erkekler arasında olduğu kadar, politik bir topluluk olarak “biz, kadınlar” ile kadınlar arasında gerçek hayattaki sosyal, ekonomik ve politik eşitsizlikler arasında da bir gerilim var. Homojen olduğu iddia edilen bir kimlik inşası (barışı savunan anneler olarak olsa da) katı kimlik algılarını sabitlemeye yol açabilir (Knapp, 2001, 43). Buna bir örnek olarak, birçok milliyetçi ideoloji annelik üzerinden kendisini inşa eder ve kadınları annelik ve besleyici rollerine hapseder. Karşılığında da bu durum genellikle militarist erkekliklerin meşrulaştırılmasına hizmet eder. Aynı zamanda da çoğulcu toplumsal cinsiyet pratikleri ve rollerine sahip olabilme olanağının bir barış kültürünün kurulmasında esas olduğu argümanı (yukarıda bölüm 2.1’de sunulduğu üzere) çelişir. Yani, özcü dışlama politikaları ile barış politikalarının anneliğe dayalı pragmatizmi arasındaki çizgi aslında çok incedir.

4.Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Çatışma Dönüşümü: Teori ve Pratiği İlişkilendirmek

Yukarıda sunulan komplike teorik düşünceler, çatışma dönüşümü politikalarının pratikleri içinde yer alanlar açısından nasıl bir yarar sağlayabilir? Bu bölüm, toplumsal cinsiyete duyarlı çatışma dönüşümü için genel bazı sonuçlar önerecek. Bu öneriler, her zaman için söz konusu projelerin özgün kültürel, politik ve tarihsel bağlamı içinde düşünülmelidir.

4.1 Öz-düşünümsellik

Dönüşümün zorlu, çatışmaya yatkın ve çeşitlilik içeren bağlamları, belli bir düzeyde kendi üzerine düşünmeyi gerektirir. Çatışma dönüşümü uygulayıcılarının kendileri, toplumsal cinsiyetlendirilmiş habitusun ve kendi hayatlarını şekillendirmiş olan toplumsal cinsiyet rejimlerinin birer ürünüdürler. Uygulayıcılar ve desteklemek istedikleri gruplar, toplumsal cinsiyetin yapılmasına aralıksız bir şekilde katılırlar ve yaptıkları her şey toplumsal cinsiyetin yapılışının içinde gerçekleştiği yapının bir parçasıdır. Burada önerilen “toplumsal cinsiyetlendirilmiş mercekler”, hemen hemen tüm toplumların şiddeti deneyimlediği göz önünde bulundurulacak olursa, tüm toplumlara uygulanabilir.

Derinlere kök salmış bu inanışları ve pratikleri değiştirmek, uzun vadeli bir çalışma gerektirir ve sert gerilimlere ve çatışmalara yol açabilir. Yine de kişisel deneyim ve inanış düzeyleri, etkileşim düzeyleri ve profesyonel kavram ve eylemler üzerine öz-düşünümsellik son derece önemlidir.

4.2 Envanter Çıkarmak: İzleme, Erken Uyarı ve Ön izleme

Tüm bir çatışma dönüşümü çalışması toplumsal cinsiyet göstergeleri doğrultusunda incelenmeli ve geliştirilmelidir (Reimann 2001, 32). Bugün, barış ve çatışmanın toplumsal cinsiyete dayalı boyutlarının tutarlı bir şekilde görünür kılınmasını öneren, toplumsal cinsiyet perspektifinin ana-akımlaştırılması, toplumsal cinsiyetlendirilmiş değerlendirmeler ve ölçütler üzerine geniş bir literatüre sahibiz. Bunlar, belli bir çatışma dinamiğini anlamak için, farklılaşan özgün kategorilerin uygunluğu doğrultusunda kesişimselliğe duyarlı ölçümlerle birleştirilmelidir. Bu, cinsiyete, “ırka”, yaşa göre bölümlenmiş veri toplamayı ve öncesinde marjinalleştirilmiş olanların (kadınlar veya erkekler; yaşlılar veya gençler; “ırk”, “din” veya diğer atfedilen kimliklere göre değişen azınlık gruplarının) katılımını ve güçlendirilmesini güvence altına almayı içerir.

Toplumsal cinsiyet konuları toplumsal gerilimin tırmanmasını test etmek açısından yararlı ve ampirik olarak katı ölçümlerdir, çünkü erkekliğin militarist inşaları ile yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla, kadınların toplumsal rollerinin annelikle sınırlandırılması ve kadınlara ve “erkek gibi olmayan” erkeklere (örn., eşcinseller, militarist olmayan erkekler, muhalif ve barış aktivisti erkekler) yönelik kamusal ve özel şiddetin artması, erken uyarı göstergeleridir (Hill 2003). Diğer yandan ise rollerin ve kimliklerin erkekler ve kadınlar tarafından çoğulcu bir şekilde yaşanabilmesinin olanağı, barışçıl bir toplumun temel göstergelerindendir (Clasen 2006). Toplumsal Cinsiyet Endeksi’nde önerilen göstergeler (bkz., bölüm 2.1) sivil çatışma dönüşümüne sistematik bir şekilde dahil edilmelidir. Bu tür bir veri toplama, gözlemci

heyetleri, STK'lar veya devlet kurumları için durumun değerlendirilmesi açısından önemli bir zemin sağlar.

4.3 Şiddetin Sürekliliğinin Tamamını Ele Almak

Çatışma dönüşümü eylemleri, aynı anda farklı şiddet türlerini birden ele almalıdır. Farklı şiddet türleri arasındaki bağlantıyı anlamak, şiddetin toplumsal cinsiyete dayalı kökensel nedenlerini aydınlığa kavuşturur. Negatif barışın yaratılması, daha ileri çalışmaların önkoşuludur. Bir sonraki adım olarak uygulayıcılar, savaş-sonrası durumda güvenliği yeniden tesis etmenin, cinsel şiddete⁷ karşı korumayı ve toplumun tüm alanlarında şiddet kültürünü değiştirmeyi içermesini garanti altına almalıdır.

Feministler, toplumsal cinsiyet eşitliği ve barış aktivistleri, tüm dünyada toplumsal cinsiyete dayalı adaletsizlikler ile kolektif ve bireysel şiddet arasındaki bağlantıyı kamusalılaştırmak ve politikleştirmek için büyük bir çaba sarf ettiler. Sayıları giderek artan uluslararası yasal metinler bu çabaların sonucunda ortaya çıkmıştır ve günümüzde referans teşkil etmektedirler. Dikkate değer iki metin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW)'dır. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyinin 1325 (2000) ve 1820 (2008) sayılı kararları, barış ve çatışma alanlarında toplumsal cinsiyet konularının uluslararası ve kurumsal görünürlüğünü vurgular. Kalkınma örgütleri ve STK'lar bu yeni içgörülere karşı daha açıkken hükümetler ve ana-akım yaklaşımlar içindeki akademi daha az açık olmuştur. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyete duyarlı birçok politika, politik irade ve/veya kaynakların eksikliği nedeniyle uygulanmamıştır. Hala toplumsal cinsiyeti içeren konular, sıklıkla “kadınların sorunu” olarak algılanmakta ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerinin erkek boyutunu göz ardı etmektedir.

Bu durumu değiştirmeye başlamak için hala daha fazla farkındalık yaratılması gerekiyor. Savaş-sonrası bağlamlarda, örneğin, polislerin eğitilmesi, hakimlerin farkındalıklarının artırılması ve şiddet mağdurları için güvenli alanlar ve acil yardım hatlarının sağlanması gerekiyor. Dış aktörler ve sivil çatışma dönüşümü uygulayıcıları, suç işleyenler hakkındaki ifadeleri destekleyerek ve insan haklarını koruma ve meşrulaştırmanın aciliyetine vurgu yaparak daha geniş bir güvenlik anlayışının gelişmesini destekleyebilirler. En önemlisi, ev içi şiddeti bir suç olarak tanımlayan yasalar dahil olmak üzere, farklı şiddet türlerinin yargıya taşınabilmesi için yasaların çıkarılması gerekliliğidir. Son olarak, kültürel ve politik olarak uygun bir şekilde ele alınması gereken bu hassas konuyla ilgilenen tüm yerel inisiyatifler desteklenmelidir.

4.4 Erkeklerle Koalisyon Kurmak

Bir barış ve karşılıklı saygı kültürü oluşturulmasını öngören her proje, söz konusu toplumdaki erkeklik oluşumlarını ve pratiklerini hedef almalıdır. Savaş sonrasında bu durum özellikle, travmatize olmuş savaşçıları, ordu, polis ve güvenlik güçleri mensuplarını içerir. Diğer durumlarda ise ev içi şiddet ve tecavüzle mücadeleye öncelik verilmelidir.

Hedef “erkekler için demokratik doğrultuda toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirecek toplumsal cinsiyet pratikleri geliştirmek olmalıdır. Demokratik toplumsal cinsiyet ilişkileri,

⁷ Bu şiddet edimlerinin UNİFEM tarafından yapılmış rahatsızlık verici bir dokümantasyonu www.womenwarpeace.org/issues/violence.htm adresinde bulunabilir.

eşitliğe, şiddetsizliğe ve farklı toplumsal cinsiyet, cinsellikler, etnik gruplar ve kuşaklara mensup insanlar arasında karşılıklı saygının oluşması doğrultusunda ilerleyen ilişkilerdir (Connell 2001, 16).

Başlangıç olarak, gündelik hayatın içinde şiddete karşı kararlılıkla duracak daha fazla sayıda erkeği kazanmak gereklidir. Neyse ki bunu tüm dünyada yapan birçok erkek var. Örneğin Afrika’da şiddete karşı “gerçek erkekler yapmaz” kampanyası, birçok Afrika ülkesinde ve dünya çapında destek gördü (GTZ 2009; Schäfer 2008). 2004 yılında kurulan “MenEngage⁸” ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için erkeklerin ve erkek çocukların sorumluluk üstlenmesini teşvik etmek üzere çalışan erkek örgütlerinin global ve giderek büyüyen bir ağıdır (Scheub 2010, 311 ff.).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve şiddeti artıran toplumsal cinsiyete dayalı rol algılarını değiştirmek, erkeklere ve kadınlara kendi kaygılarını dillendirebilecekleri alanlar yaratmak kadar önemlidir. Bu, savaş travmaları üzerinde çalışan erkekleri, gay, lezbiyen ve trans grupları ve aynı anda hem mağdur hem de fail olmayı içeren ikircikli durumların dillendirilmesine olanak yaratan alanları destekleyerek yapılabilir (Schroer 2010).

Ama bazen, erkekler –özellikle baskı altındaki azınlık gruplara mensup erkekler- rekabet oyunlarına ve kadınların ve “kadınlığın” aşağılanmasına fazlaca bağımlıdırlar. Rekabetçi ve militarist olmayan, alternatif eril kimlik rollerine sahip olmayabilirler; toplumsal cinsiyet rollerindeki değişiklikler gerilim yaratabileceği ve hatta şiddete neden olabileceği için bu alternatiflerin yavaş ve dikkatli bir şekilde yaratılması ve teşvik edilmesi gerekir (UN 2008).

4.5 Savaş-Sonrası Geriye-Düşme ile Uğraşmak

Savaş zamanlarında kadınlar genellikle yeni ekonomik, ailesel, mesleki ve toplumsal eylem alanlarına erişim kazanırlar. Bu kazanımlar, ne yazık ki kısa sürelidir (Meintjes et al. 2001, 9):

“Tarihi kayıtlar, toplumların ne kadınların çatışma zamanlarında yarattıkları alanları savunduklarını ne de kadınların özgün biçimlerde yeni ve ek sorumluluklar taşımalarını takdir ettiklerini doğrular. [...]Kadınların hayatta kalmayı başarmaları ve topluluk düzeyinde eyleyicilikleri, çatışma sonrası dönemde politika daha yapısal ve hiyerarşik bir biçim almaya başladığında, tahmin edileceği üzere, tesadüfi aktivizm olarak değersizleştirilir ve marjinalleştirilir.”

Kadınlar yeniden-inşada çok sayıda farklı görevler üstlenseler de savaş-sonrası geriye dönme eğilimlerinin izleri sürülebilir. Savaş ve ürettiği toplumsal cinsiyet ilişkileri, istisnai koşullarda kolektif olarak üretilmiştir. Arzulanan “normallığın restorasyonu”, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin statükosunun yeniden tesis edilmesinde kendini gösterir. Ağırlıklı olarak tarıma dayalı toplumlarda, eski kuşak, hayatlarını idame ettirmek üzere genç kuşağa bağımlı olduğu için, ailenin yeniden üretiminde kontrolü geri kazanmakta çıkara sahiptir (ibid., 12f.). Erkekler, kadınlar, aile yapıları ve kararlar üzerindeki kontrollerini yeniden tesis etmek isterler (GTZ 2009). Politik kurumsal düzeyde de benzer bir geriye düşme gözlemlenebilir. Bunun yine birçok sebebi vardır. Bunlardan birisi, kadınların kendilerinin bu dönüşümleri içselleştirmemeleri ve kadınların ve erkeklerin toplumsal ve ekonomik kazanımları kaybetme pahasına normallığe dönüşü tercih etmeleridir (Meintjes et al. 2001, 12). Kadınlar açısından, yeni kazanılmış emek piyasasına katılım imkanı ve ekonomik bağımsızlık elde tutulması en

⁸ www.menengage.org adresinde “Biz Kimiz” sayfasına bakınız.

kolay görülen kazanımlardır. Aile içi roller ve karar alma mekanizmalarındaki değişimler ise sürdürülmesi en zor olanlarıdır.

Farklı fakat bununla bağlantılı bir başka mesele, kadın savaşçıların demobilize edilmesidir. Kadınlar her ne kadar savaşlarda yer almış ve hala almakta olsalar da, demobilizasyon ve reintegrasyon süreçlerinde genellikle göz ardı edilirler (Dietrich Ortega 2009; GTZ 2009). Erkeklerle gösterilen takdirin çok az bir kısmı kadınlara gösterilir veya hiç gösterilmez; demobilizasyon programlarına dahil edilmezler ve yeni bir sivil yaşam kurmak için daha az miktarda telafi elde ederler. Kadın savaşçıları, kendilerini yeniden içlerine almak istemeyen toplumları tarafından sıkça damgalanarak toplumsal düzeyde ek zorluklarla karşılaşır (Bop 2001, 30ff.). Cezayir, Eritrea ve Nikaragua’da ulusalcı sol gruplar tarafından başlatılan sömürgecilik karşıtı mücadeleler sonrasında kadınlar, kazanılmış eşitliği korumada başarısız olmuşlardır (Meintjes et al. 2001, 11).

Çatışma dönüşümü, geçmiş (ayrımcı) duruma doğrudan veya dolaylı bir şekilde geri dönülmemesi konusunda dikkatli olmalıdır. Ayrıca, restorasyonun statükoya geri dönüş anlamına gelmediği konusunda farkındalık geliştirme sürecini desteklemelidir. Yine, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen kuruluşları ve erkekler ve kadınlar için çoğulcu geçim kaynakları ve perspektifler yaratılmasını teşvik etmelidir.

5. İkilemler ve Perspektifler

Toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir çatışma dönüşümü stratejisinin karmaşıklığı, zorlukları kadar büyüktür. Bu tartışmanın sonunda, toplumsal cinsiyet, “ırk”, sınıf veya yaşı kesen farklılıklar tarafından üretilmiş eşitsizlik ve adaletsizliklerin politik olarak üstesinden nasıl gelinebileceği hala açık değildir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirmek, nihayetinde yeni gerilimler yaratabilir. Şiddeti ve toplumsal altüst oluşu deneyimlemiş ve savaştan yıkıma uğramış toplumlarda bu durum, sonuç olarak yeni kamusal ve özel şiddet biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açabilir.

Feminizm, günümüzde örtük veya açık bir biçimde emek politikalarından kalkınma yardımlarına kadar hemen hemen tüm politik alanlarda uygulanan üç temel strateji geliştirdi. Bunlar, eşitlik ve kota politikaları, olumlu eylem politikaları ve kimlik politikalarıdır. Alman sosyolog ve feminist Gudrun-Axeli Knapp (2001, 44) bu stratejilerin en az üç problematik boyutuna dikkat çeker. “Eşitlik ikilemi”, “eşitlik politikaları” uygulanarak farklılıkların göz ardı edilmesinin gerçeklikte eşitsizliklerin devamına yol açacağını ifade eder. “Tek beden herkese uyar” yaklaşımlarının çoğunluğu bu tip problemlere yol açmıştır, çünkü farklı insanların sahip oldukları bizzat farklı kaynak ve kapasiteleri göz ardı etmiştir. “Farklılık ikilemi”, farklılıkların kıyaslanamaz olarak ele alınmasının ayrımcılığı devam ettireceği anlamına gelir. Örneğin, olumlayıcı eylem politikaları, bizzat mücadele ettikleri ve eritmek istedikleri ayrımcılık kategorilerini yeniden yaratma eğilimindedir. “Kimlik ikilemi” ise özel grup-kimliklerinin, her zaman bu kimliklerle özdeş olmayanların dışlanmasına yol açabileceğine işaret eder. Örneğin, kadınların genel olarak barışçıl olduğu varsayımına dayalı barış politikaları, benzer bir habitusu paylaşan erkekleri dışlar ve kadınların savaş sistemlerinin failleri olmalarını büyük oranda hafife alır.

Durumu karmaşıklaştıran bir diğer faktör ise “kültürler çatışması” algısıdır: Kendi toplumları içinde toplumsal değişim, barış ve toplumsal cinsiyet adaleti için mücadele eden kadınlar ve erkekler genellikle, “batı” aktivizmi tarafından hem yok sayıldıklarını hem de tehdit edildiklerini hissediyorlar. “Batılı” aktörlerin kültürel rölativizmi, baskıcı rejimlere insan

hakları ihlallerini “geleneklerinin” ardına saklamaları için rahatlatıcı bir alan açıyor. Diğer yandan, hakların, toplumsal cinsiyet rollerinin ve modernliğin evrenselci projeksiyonları, bu tek taraflı kurtuluş projelerinin paternalizmi ve yerel deneyimleri yok sayması dolayısıyla ısrarlı ve doğru bir şekilde sürekli eleştirilmiştir.

Bu ikilemlerin kolay bir çözümü bulunmamakla birlikte, iyi bir tavsiyeye sahibiz. Cynthia Cockburn şöyle diyor:

“Farklılaştırmadan zarar görmeye yatkın durumda olanların (bu durumda kadınların) farklılığın dikkate alınması gerektiğini söyledikleri durumlar dışında eşitlik ve benzerlik varsayımı geçerli olmalıdır. [...] Kadınlara ne zaman ‘anne’, ‘bağımlı durumda olanlar’, ‘kırılgan durumda olanlar’ olarak davranılmalıdır? Ne zaman ‘aile’den, ‘kadınlar ve çocuklar’dan çekip çıkarılmalı [...] ve kendileri olarak, kadınlar- hatta insanlar olarak görülmelidirler? Soruyu kadınlara sorun. Onlar cevabı biliyor olacaklardır.”

Başarılı bir çatışma dönüşümü, bu açmazlara bağlama özgü cevaplar üretmek için gerekli toplumsal süreçleri destekleme ve başlatma doğrultusunda hareket etmelidir. Bu, katılımcı bir yaklaşım ve yerel çatışma dönüşümünü desteklemek üzere dışarıdan gelmiş olabilecekler açısından da öğrenmeye istekli olmayı gerektirir. Bilgi değişimi her zaman için gönüllü ve iki taraflı bir süreç olmalıdır. Uluslararası kavramlar, içinde yaşadıkları toplumun toplumsal cinsiyete dayalı kurallarını ve sınırlandırmalarını değiştirmeye cüret eden kadınlar ve erkeklerle diyalog içinde yerel bağlama uyarlanmalıdır. Yerel aktivistler sıklıkla kültürel bağlama duyarlı ve kültürel rölativizme içkin açmazlara karşı sürdürülebilir yanıtlar önerirler.

6. References

- Adolf, Antony 2009. *Peace. A World History*. Cambridge: Policy Press.
- Apelt, Maja ve Cordula Dittmer 2009. Under Pressure – Militärische Männlichkeiten im Zeichen Neuer Kriege und veränderter Geschlechterverhältnisse, şunun içinde: Mechthild Bereswill, Michael Meuser ve Sylka Scholz (eds.). *Dimensionen der Kategorie Geschlecht. Der Fall Männlichkeit*. Münster: Westfälisches Dampfboot, 68-83.
- Bereswill, Mechthild 2006. Männlichkeit und Gewalt. Empirische Einsichten und theoretische Reflexionen über Gewalt zwischen Männern in Gefängnissen, şunun içinde: *Feministische Studien* 24(2), 242-255.
- Bop, Codou 2001. Women in Conflicts: Their Gains and Their Losses, şunun içinde: Sheila Meintjes, Anu Pillay ve Meredith Turshen (eds.). *The Aftermath. Women in Post-Conflict Transformation*. Londra: Zed Books, 19-34.
- Bourdieu, Pierre 2001. *Masculine Domination*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bowker, Lee Harrington (ed.) 1998. *Masculinities and Violence*. Londra, New Delhi: Sage.
- Brock, Lothar 1995. Frieden. Überlegungen zur Theoriebildung, şunun içinde: Dieter Senghaas (ed.). *Den Frieden denken. Si Vis Pacem, Para Pacem*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 317-340.
- Burton, John 1990. *Conflict: Resolution and Provention*. Basingstoke, UK: Macmillan Press.
- Campa, Pamela, Alessandra Casarico and Paola Profeta 2009. *Gender Culture and Gender Gap in Employment*. Çalışma Metni No. 143. Milan: Eonpubblica Centre for Research on the Public Sector. ssrn.com/abstract=1499654, adresinde bulabilirsiniz.
- Caprioli, Mary 2005. Primed for Violence. The Role of Gender Inequality in Predicting Internal Conflict, şunun içinde: *International Studies Quarterly* 49(2), 161-178.
- Clasen, Sarah 2006. "Engendering Peace." *Eine gendersensitive Weiterentwicklung des Czempelschen Friedensmodells*. Universität Tübingen: Institut für Politikwissenschaft. [Yayınlanmamış Master Tezi.]
- Clasen, Sarah and Susanne Zwingel 2009. Geschlechterverhältnisse und Gewalteskalation, şunun içinde: PVS Sonderheft Nr. 43: Identität, Institution und Ökonomie. Ursachen innenpolitischer Gewalt, 128-149.
- Cockburn, Cynthia 2004. The Continuum of Violence, şunun içinde: Wenona Giles and Jennifer Hyndman (eds.). *Sites of Violence, Gender and Conflict Zones*, Berkeley: University of California Press, 22-44
- Cockburn, Cynthia 2001. *The Space Between Us. Negotiating Gender and National Identities in Conflict*. London, New York: Zed Books.
- Cockburn, Cynthia ve Dubravka Zarkov 2002 (eds.). *The Postwar Moment. Militaries, Masculinities and International Peacekeeping: Bosnia and the Netherlands*. Londra: Lawrence & Wishart.
- Confortini, Catia C. 2006. Galtung, Violence and Gender. The Case for a Peace Studies/Feminism Alliance, şunun içinde: *Peace and Change* 31(3), 333-367.
- Connell, Bob 2001. Masculinities, Violence, and Peacemaking, şunun içinde: *Peace News* 2443, 14-16.
- Connell, Raewyn/Robert 1995. *Masculinities*. Berkeley/Londra: University of California Press.
- Connell, R.W. ve James W. Messerschmidt 2005. Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept, şunun içinde: *Gender & Society* 19(6), 829-859.
- Daase, Christopher 2003. Krieg und Politische Gewalt. Konzeptionelle Innovation und Theoretischer Fortschritt, şunun içinde: Gunther Hellmann, Klaus Dieter Wolf ve Michael Zürn (eds.). *Forschungsstand und Perspektiven der Internationalen Beziehungen in Deutschland*. Baden-Baden: Nomos, 161-208.
- Dietrich Ortega, Luisa Maria 2009. Transitional Justice and Female Ex-Combatants. Lessons Learned from International Experience, şunun içinde: Ana Cutter Patel, Pablo de Greiff ve Lars Waldorf (eds.). *Disarming the Past. Transitional Justice and Ex-Combatants*. New York: Social Science Research Council & International Center for Transitional Justice, 158-188.

- Dittmer, Cordula 2009. *Gender Trouble in der Bundeswehr. Eine Studie zu Identitätskonstruktionen und Geschlechterordnungen unter besonderer Berücksichtigung von Auslandseinsätzen*. Bielefeld: transkript.
- Dolan, Chris 2002. Collapsing Masculinities and Weak States – A Case Study of Northern Uganda, şunun içinde: Frances Cleaver (ed.). *Masculinities Matter! Men, Gender and Development*. Londra: Zed Books, 57-83.
- Eifler, Christine ve Ruth Seifert (eds.) 2009. *Gender Dynamics. Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- Eifler, Christine ve Ruth Seifert (eds.) 1999. *Soziale Konstruktion. Militär und Geschlechterverhältnis*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Elshtain, Jean Bethke 1987. *Women and War*. Chicago: Harvester Press.
- Elwert, Georg, Stephan Feuchtwang ve Dieter Neubert 1999. The Dynamics of Collective Violence. An Introduction, şunun içinde: *SOCIOLOGUS* 1, Supplement, 9-31.
- Enloe, Cynthia 2004. *The Curious Feminist: Searching for Women in The New Age of Empire*. Londra: University of California Press.
- Enloe, Cynthia 1990. *Bananas, Beaches and Bases. Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley: University of California Press.
- Farr, Vanessa ve Kiflemariam Gebre-Wold (eds.) 2002. *Gender Perspectives on Small Arms and Light Weapons, Regional and International Concerns*. Bonn: Bonn International Center for Conversion. www.peacewomen.org/assets/file/Resources/NGO/SALW_GenderPerspectives_ICCI_July2002.pdf. adresinde bulabilirsiniz
- Frevort, Ute 2001. *Die Kasernierte Nation. Militärdienst und Zivilgesellschaft in Deutschland*. München: C.H. Beck.
- Galtung, Johan 1972. Gewalt, Frieden und Friedensforschung, şunun içinde: Dieter Senghaas (ed.). *Kritische Friedensforschung*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 55-104.
- Goldstein, Joshua S. 2001. *War and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press
- GTZ (ed.) 2009. *Masculinity and Civil Wars in Africa*. New Approaches to Overcoming Sexual Violence in War. Bonn: GTZ. www2.gtz.de/dokumente/bib/gtz2009-0237en-masculinity-civil-war.pdf. adresinde bulabilirsiniz
- Hagemann, Karen ve Stefanie Schüler-Springorum 2002 (eds.). *Heimat-Front*. Frankfurt a. M., New York: Campus Verlag
- Hagemann-White, Carol 2001. European Research on the Prevalence of Violence against Women, şunun içinde: *Violence against Women* 7(7), 731-759.
- Harders, Cilja 2005. Geschlecht und Gewaltminderung: Konfliktbearbeitung durch Veränderung von Machtverhältnissen, şunun içinde: Astrid Sahm, Egbert Jahn and Sabine Fischer (eds.). *Die Zukunft des Friedens weiterdenken – Perspektiven der Friedens- und Konfliktforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 495-518.
- Harders, Cilja 2004. Neue Kriegerinnen. Lynndie England und Jessica Lynch, şunun içinde: *Blätter für deutsche und internationale Politik* 9/2004, 1101-1111.
- Hill, Felicity 2003. Women's Contribution to Conflict Prevention, Early Warning and Disarmament, şunun içinde: *Disarmament Forum* 4/2003, 17-24. www.unidir.ch/bdd/fiche-article.php?ref_article=1994. adresinde bulabilirsiniz.
- Holland, Jack 2006. *Misogyny. The World's Oldest Prejudice*. Londra: Robinson.
- IA (International Alert) 1999. *Mainstreaming Gender in Peacebuilding: A Framework for Action. From the Village Council to the Negotiating Table: Women in Peacebuilding*. Londra: International Alert. www.cities-localgovernments.org/uclg/upload/docs/mainstreaminggenderinpeacebuilding-aframeworkforaction.pdf. adresinde bulabilirsiniz
- Kandiyoti, Deniz 1988. The Patriarchal Bargain, şunun içinde: *Gender and Society* 2(3), Special Issue to Honor Jessie Bernard, 274-290.
- Klinger, Cornelia ve Gudrun-Axeli Knapp 2008. *Überkreuzungen. Fremdheit, Ungleichheit, Differenz*.

Münster: Westfälisches Dampfboot.

- Knapp, Gudrun-Axeli 2001. Dezentriert und viel riskiert. Anmerkungen zur These vom Bedeutungsverlust der Kategorie Geschlecht, şunun içinde: Gudrun-Axeli Knapp ve Angelika Wetterer (eds.). *Soziale Verortung der Geschlechter*. Münster: Westfälisches Dampfboot, 15-62.
- Kretzer, Anette 2009. *NS-Täterschaft und Geschlecht. Der erste britische Ravensbrück-Prozess 1946/47 in Hamburg*. Berlin: Metropol.
- Lorber, Judith 2008. Constructing Gender. The Dancer and the Dance, şunun içinde: James A. Holstein ve Jaber F. Gubrium (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. New York: Guilford Press, 531-544.
- Luciak, Ilja A. ve Cecilia Olmos 2005. Gender Equality and the Guatemalan Peace Accords. Critical Reflections, şunun içinde: Dyan Mazurana, Angela Raven-Roberts ve Jane Papart (eds.). *Gender, Conflict, and Peacekeeping*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 202-219.
- McKelvey, Tara (ed.) 2007. *One of the Guys*. Berkeley: University of California PressCambridge University Press.
- McCall, Leslie 2001. The Complexity of Intersectionality, şunun içinde: *Signs. Journal of Women in Culture and Society* 30(3), 1771-1799.
- Meintjes, Sheila, Anu Pillay ve Meredith Turshen (eds.) 2001. *The Aftermath. Women in Post-Conflict Transformation*. London: Zed Books.
- Melander, Erik 2005. Gender Equality and Intrastate Armed Conflict, şunun içinde: *International Studies Quarterly* 49(4), 695-714.
- Meuser, Michael 2007: Serious Games. Competition and the Homosocial Construction of Masculinity, şunun içinde: *Nordic Journal for Masculinity Studies* (2)1, 38-51.
- Meuser, Michael 1998. *Geschlecht und Männlichkeit: Soziologische Theorie und Kulturelle Deutungsmuster*. Opladen: Leske und Budrich.
- Moser, Caroline O. ve Fiona C. Clark (eds.) 2001. *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*. Londra: Zed Books.
- Nanda, Serena 2000. *Gender Diversity. Crosscultural Variations*. Illinois: Waveland Press. Nordstrom, Carolyn 2004. *Shadows of War: Violence, Power and International Profiteering in the Twenty-First Century*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Patemann, Carole 1988. *The Sexual Contract*. Stanford: Stanford University Press.
- Peterson, Spike V. ve Anne Runyan 1993. *Global Gender Issues*. Boulder: Westview Press. Reardon, Betty A. 1985. *Sexism and the War System*. New York: Syracuse University Press.
- Rehn, Elisabeth ve Ellen Johnson Sirleaf 2002. *Women, War and Peace. The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peacebuilding*. New York: United Nations Development Fund for Women.
- Reimann, Cordula 2004. Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation – Reflections From a Theoretical Perspective, şunun içinde: Alex Austin, Martina Fischer ve Norbert Ropers (eds.). *Transforming Ethnopolitical Conflict. The Berghof Handbook*. Wiesbaden:VS Verlag, 41-66. www.berghof-handbook.net/documents/publications/reimann_handbook.pdf. adresinde bulabilirsiniz
- Reimann, Cordula 2001. *Towards Gender Mainstreaming in Crisis Prevention and Conflict Management. Guidelines for the German Technical Co-Operation*. Eschborn: GTZ. www.ceipaz.org/images/contenido/Towards%20gender%20mainstreaming%20in%20crisis%20prevention%20and%20conflict%20management_ENG.pdf. adresinde bulabilirsiniz
- Ruppert, Uta 1998. Theorien Internationaler Beziehungen aus feministischer Perspektive, şunun içinde: Uta Ruppert (ed.). *Lokal bewegen – global verhandeln. Internationale Politik und Geschlecht*. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 27-55.
- Sahm, Astrid, Egbert Jahn ve Sabine Fischer (eds.) 2002. *Die Zukunft des Friedens*

weiterdenken – Perspektiven der Friedens- und Konfliktforschung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

- Sauer, Birgit 2009. Staatlichkeit und Geschlechtergewalt, şunun içinde: Gundula Ludwig, Brigit Sauer ve Stefanie Wöhl (eds.). *Staat und Geschlecht*. Baden-Baden: Nomos, 61-74.
- Schäfer, Rita 2008. *Frauen und Kriege in Afrika. Ein Beitrag zur Gender-Forschung*. Frankfurt a.M.: Brandes u. Aspelt.
- Scheub, Ute 2010. *Heldendämmerung. Die Krise der Männer und warum sie auch für Frauen gefährlich ist*. München: Pantheon.
- Schroer, Miriam 2010. *Gender und Konfliktbearbeitung*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung. www.bpb.de/themen/E8SLIZ.html. adresinde bulabilirsiniz
- Senghaas, Dieter 1995. Frieden als Zivilisationsprojekt, şunun içinde: Dieter Senghaas (ed.). *Den Frieden denken. Si Vis Pacem, Para Pacem*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 196-223.
- Streicher, Ruth 2010. *The Constructions of Masculinities and Violence*. 'Youth Gangs in Dili, East Timor'. Çalışma makalesi No. 2. Berlin: Center for Middle Eastern and North African Politics.
- Tickner, J. Ann 2001. *Gendering World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Tickner, J. Ann 1992. *Gender in International Relations. Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press.
- Toch, Hans 1992. *Violent Men. An Inquiry into the Psychology of Violence*. Washington DC: American Psychological Association.
- Tuider, Elisabeth 2007. Diskursanalyse und Biographieforschung. Zum Wie und Warum von Subjektpositionierungen, şunun içinde: *Forum Qualitative Sozialforschung* 8(2), Art. 6.
- BM 2008. *The Role of Men and Boys in Achieving Gender Equality*. New York: UN Division for the Advancement of Women. www.un.org/womenwatch/daw/public/W2000andBeyond.html. adresinde bulabilirsiniz
- Wasmuht, Ulrike 2002. Warum bleiben Kriege gesellschaftsfähig? Zum weiblichen Gesicht des Krieges, şunun içinde: Cilja Harders ve Bettina Roß (eds.). *Geschlechterverhältnisse in Krieg und Frieden. Perspektiven der Feministischen Analyse Internationaler Beziehungen*. Opladen: Leske und Budrich, 87-103.
- Dünya Ekonomik Forumu 2009. *The Global Gender Gap Report*. Geneva. www.weforum.org/pdf/gendergap/report2009.pdf. adresinde bulabilirsiniz
- Yuval-Davis, Nira 2003. *Gender and Nation*. Londra: Sage.
- Zarkov, Dubravka 2005. Sexual Violence and War in Former Yugoslavia. CORDAID Debate Gender Crimes – A Future after Humiliation. www.iccwomen.org/news/docs/CORDAID_Debate_Jan05_Zarkov.doc. adresinde bulabilirsiniz
- Zdunnek, Gabriele 2002. Akteurinnen, Täterinnen und Opfer. Geschlechterverhältnisse in Bürgerkriegen und ethnisierten Konflikten, şunun içinde: Cilja Harders and Bettina Roß (eds.). *Geschlechterverhältnisse in Krieg und Frieden. Perspektiven der Feministischen Analyse Internationaler Beziehungen*. Opladen: Leske und Budrich, 143-161.
- Zwingel, Susanne 2002. Was trennt Krieg und Frieden? Gewalt gegen Frauen aus feministischer und völkerrechtlicher Perspektive, şunun içinde: Cilja Harders ve Bettina Roß (eds.). *Geschlechterverhältnisse in Krieg und Frieden. Perspektiven der Feministischen Analyse Internationaler Beziehungen*. Opladen: Leske und Budrich, 175-188.

